

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΩΝ ΙΩΝΩΝ

Ὡς γνωστόν, ὁ παλαιὸς καθηγητὴς τῆς ἀνατολικῆς φιλοσοφίας ἐν τῷ Παν/μίῳ τοῦ Κιέλου Παῦλος Deussen (1845-1919), ὡς καὶ τινες παλαιότεροι αὐτοῦ, (πρβλ. Röth, *Geschichte unserer abendländischen Philophie* I, 74, 241 καὶ Gladisch, *Einleitung in das Verständnis der Weltgeschichte*, 2 τεύχη, 1841-44) ἐπεδίωξαν ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν νὰ ἀποδείξουν, ὅτι ἡ ἐν Ἰωνίᾳ ἀρχαία ἑλληνικὴ φιλοσοφία οὐδεμίαν πρωτοτυπίαν παρουσιάζει καὶ ὅτι αὕτη ἀποκλειστικῶς ἐβασίσθη ἐπὶ ἀνατολικῶν προτύπων. Ὁ παλαιὸς καθηγητὴς τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας ἐν τῷ Παν/μίῳ τῶν Παρισίων Émile Bréhier ἀνεκεφαλαίωσε τὸ παλαιὸν ἐκεῖνο πρόβλημα μετὰ τινων παρατηρήσεων. Ἡ ἀντίληψις αὕτη ὑφίσταται ἔτι καὶ σήμερον, πολὺ δὲ περισσότερον νῦν, διότι πλεῖστα ἐπιγραφικὰ μνημεῖα τῆς Ἀνατολῆς συντελοῦν εἰς τὴν πρόοδον τῆς μελέτης τῶν παλαιῶν ἐκείνων λαῶν, χάρις εἰς τὰ ὁποῖα δυνάμεθα τώρα νὰ μεταθέσωμεν τὴν ἔναρξιν τῆς φιλοσοφικῆς κινήσεως πολὺ πρότερον τοῦ βου αἰῶνος, δημιουργοῦντες οὕτω τὴν «προϊστορίαν» αὐτῆς. Ὅτι ἡ «προϊστορία» αὕτη δὲν εἶχε χαρακτῆρα καθαρῶς φιλοσοφικὸν εἶναι λίαν γνωστὸν τοῖς πᾶσι, πάντως ὅμως ἐβοήθησε τὴν ἑλληνικὴν διανόησιν, εἰς πλεῖστα σημεῖα, παρασχοῦσα κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὰ διάφορα στοιχεῖα πρὸς τὴν περαιτέρω ἐπεξεργασίαν καὶ τὴν διαμόρφωσιν φιλοσοφικῶν ἐννοιῶν καὶ τὴν ὥθησιν πρὸς θεώρησιν ὀρισμένων προβλημάτων, διότι ὄντως πάντα ταῦτα ἀνήκουν ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς Ἕλληνας: «*ὅ,τιπερ ἂν Ἕλληνες βαρβάρων παραλάβωσι, κάλλιον τοῦτο εἰς τέλος ἀπεργάζονται*» (Πλάτ. Ψ ἐπινομίς 987d). Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγονται τὰ ἑξῆς: Ἡ ἑλληνικὴ Σκέψις ἔλαβε προϊόντος τοῦ χρόνου δοξασίας ἀνατολικᾶς ἢ παρέμεινεν ἀμιγῆς παντὸς ὀθνείου, δημιουργοῦσα ἀφ' ἑαυτῆς τὰ πρὸς «θεωρίαν» προβλήματα καὶ συνάγουσα τὰς δυνατὰς ἐξ αὐτῶν λύσεις;

Πάντως ἡ ἐπιμονὴ καὶ ἡ ἀποδοχὴ ὑπὲρ οἰασδήποτε ἀπόψεως εἶναι ὅπως δῆποτε ἐπισφαλῆς καὶ ἐπικίνδυνος καὶ ἐγκυμονεῖ ἀκόμη πλείστους ὄσους κινδύνους, διότι πλεῖστα τεκμήρια ἰσχυρὰ συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ἐπόψεως· παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως δὲν θὰ ἀγνοήσωμεν τὴν διανόησιν τῆς Ἀνατολῆς, διὸ καὶ θὰ χωρήσωμεν πρὸς μίαν «προϊστορίαν» τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Ὡς γνωστὸν ὁ ἱστορικὸς τῆς φιλοσοφίας ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἡδὴ ἐποχῇ ὁ Ἀριστοτέλης μνημονεύει τὸν Θαλῆν τοῦ στ' αἰῶνος ὡς τὸν πρῶτον φιλοσοφῆσαντα: «*ἀλλὰ Θαλῆς μὲν ὁ τῆς τοιαύτης ἀρχηγὸς φιλοσοφίας ὕδωρ εἶναι φησιν*» (Μετάφρ. Α 3 983 b 17)· ἀντιθέτως ὁ Διογένης Λαέρτιος, ἕτερος ἱστορικὸς τῆς φιλοσοφίας τοῦ γ' μ.Χ. αἰῶνος, προωθεῖ τὴν ἀρχὴν τῆς φιλοσοφίας μέχρι τῶν βαρβάρων: «*τὸ τῆς φιλοσοφίας ἔργον ἐνιοὶ φασιν ἀπὸ βαρβάρων ἄρξει. Γεγενῆσθαι γὰρ παρὰ μὲν Πέρσαις, Μάγους, παρὰ δὲ Βαβυλωνίοις ἢ Ἀσσυρίοις Χαλδαίους καὶ Γυμοσφιστάς παρ' Ἰνδοῖς, παρὰ τε Κελτοῖς καὶ Γαλάταις τοὺς καλουμένους Δρυῖδας καὶ Σεμνοθέους, καθά φησιν Ἀριστοτέλης ἐν τῷ Μαγικῷ καὶ Σωτίων ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ τῆς Διαδοχῆς. Φοινικὰ τε γενέσθαι Ὀρχον, καὶ Θρᾶκα Ζάμολξιν, καὶ Λίβυν Ἄτλαντα. Αἰγύπτιον μὲν γὰρ Νεῖλου γενέσθαι παῖδα Ἐφαιστον, ὃν ἄρξει φιλοσοφίας, ἧς τοὺς προεστῶτας ἱερέας εἶναι καὶ προφήτας*» (Διογ. Λαερτ. ἐν προομίῳ I). Ὁ Bréhier (= *Histoire de la Philosophie* I, σ. 6) δικαιολογῶν τοὺς

ιστορικούς της φιλοσοφίας, οίτινες ἀρχίζουν τὰς ἱστορίας αὐτῶν, ὡς καὶ ὁ Ἄριστοτέλης, δηλ. ἐκ τοῦ Θαλοῦ, παρατηρεῖ ὅτι ὄχι ἐπειδὴ τὰ πρῶτα φιλοσοφήματα τῶν Ἑλλήνων ὑπῆρξαν πρωτότυπα καὶ ἐπομένως ἡ θεωρητικὴ σκέψις αὐτῶν δὲν ἔχει πρότυπα, ἀλλὰ τοῦναντίον, διότι πρακτικοὶ λόγοι ἐπιβάλλουν εἰς ἡμᾶς τοῦτο. Οἱ ἐρευνηταὶ καὶ μελετηταὶ τῶν ἀνατολικῶν πολιτισμῶν προσπαθοῦν διὰ διαφορῶν ἐπιχειρημάτων, ἀφ' ἐνὸς μὲν νὰ δείξουν, ὅτι μεταξὺ τῶν προελληνικῶν πολιτισμῶν, ὡς ὁ μεσογειακός, ὁ αἰγυπτιακός καὶ τῶν ἰωνικῶν πόλεων, ὑπάρχει στενὴ συνάφεια, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ ὡς πρὸς τὸ πνεῦμα δύναται νὰ δειχθῆ ἐπίδρασις τῆς Ἀνατολῆς ἐπὶ τὴν Ἰωνίαν. Ἐπειτα ἡ παρατήρησις τοῦ παλαιοῦ καθηγητοῦ τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἐν τῷ Παν/μίῳ τῆς Γενεύης Καρόλου Βέρνερ, ὅτι δηλαδὴ ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐγεννήθη τὸ πρῶτον ἐν Μ. Ἀσίᾳ, ἐν ἣ οἱ οἰκοῦντες εὐρίσκοντο εἰς συχνὰς ἐπαφὰς μετὰ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν, δὲν εἶναι ἄμοιρος σημασίας (πρβ. Charles Werner, *La Philosophie Grecque*, Paris 1946, σ. 12)· ἀλλὰ καὶ ὁ Γάλλος ἀνατολιστὴς Delaparte ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ: *La Mésopotamie, Bibliothèque de Synthèse historique* (1923 σ. 152) ἀνεκάλυψε ποίημά τι, γραφὲν πρὸ ἀμνημονευτῶν χρόνων ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ποίημα τῆς Δημιουργίας». Τὸ ἀνωτέρω ποίημα, ἴσως νὰ ἔδωσε τὴν ἰδέαν τῆς οἱ Ἑλληνες ἐστήριζαν τὴν κοσμογονίαν αὐτῶν: «Ὠκεανόν τε γὰρ καὶ Τηθὸν ἐποίησαν τῆς γενέσεως πατέρας» καὶ ἐξ αὐτῶν ἴσως νὰ ἔλαβε τὴν ἀφορμὴν ὁ Θαλῆς, ἵνα προσδιορίσῃ τὴν κοσμογόνον αὐτοῦ Ἀρχὴν διὰ τοῦ ὕδατος: «ἀλλὰ Θαλῆς μὲν ὁ τῆς τοιαύτης ἀρχηγὸς φιλοσοφίας ὕδωρ εἶναι φησιν» (Ἄριστ. Μεταφ. Α 3 983b 17). Ὁ Bréhier μάλιστα ἐκφράζεται ἐνταῦθα ἀνεπιφυλάκτως (ἔ.ἀ. σ. 3 κ.ἐξ. περὶ τῆς μὴ πρωτοτυπίας τῆς κοσμογονίας τοῦ Θαλοῦ, ἀν καὶ ὁ Ἄριστοτέλης, ὡς ἱστορικὸς τῆς φιλοσοφίας, προσπαθεῖ νὰ δώσῃ ἐπιστημονικὰς βάσεις εἰς τὰς περὶ ὕδατος ἀντιλήψεις τοῦ Θαλοῦ γράφων: «λαβὼν ἴσως τὴν ὑπόληψιν ταύτην ἐκ τοῦ πάντων ὄραν τὴν τροφὴν ὑγρὰν ὄσαν καὶ αὐτὸ τὸ θερμὸν ἐκ τούτου γινόμενον καὶ τούτω ζῶν (τὸ δ' ἐξ οὗ γίνεταί, τοῦτ' ἐστὶν ἀρχὴ πάντων), διὰ τε δὴ τοῦτο τὴν ὑπόληψιν λαβὼν ταύτην καὶ διὰ τὸ πάντων τὰ σπέρματα τὴν φύσιν ὑγρὰν ἔχειν' τὸ δ' ὕδωρ ἀρχὴ τῆς φύσεώς ἐστι τοῖς ὑγροῖς» (Ἄριστ. Μεταφ. ἔ.ἀ.). Καὶ ἐὰν ἔτι συνεχίσῃ τις συγκριτικῶς τὴν μελέτην τῶν διαφορῶν φιλοσοφημάτων ἀνατολικῶν τε καὶ ἑλληνικῶν (καλύτερον τῶν προσωκρατικῶν, διότι ταῦτα θὰ γίνουσι αἱ βάσεις, ἐφ' ὧν θὰ στηρίξῃ ἀργότερον τὸ ἄττικὸν πνεῦμα τὴν κοσμοθεωρίαν αὐτοῦ) θὰ ἴδῃ, ὅτι ὑφίσταται ἀν ὄχι δουλικὴ ἐξάρτησις, πάντως ὅμως ἐπίδρασις τις. Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν π.χ. τὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ Πυθαγόρου, ἥτοι τὰ περὶ ψυχῆς, μετεμψυχώσεως, τὰ περὶ ἀριθμῶν κτλ. θὰ παρατηρήσωμεν ὅτι διὰ τὰ ἀνωτέρω ἀσχολεῖται ἡ Ὀρφικὴ θρησκεία (πρβ. Brandis, *Gesch. d. Gr. Röm. Philos.* I, σ. 53 κ.ἐξ.), ἥτις πάλιν ἀνάγει τὰ ρίζας αὐτῆς εἰς τὴν χώραν τῆς Φρυγίας· ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὰ περὶ μετεμψυχώσεως καὶ ἀποχῆς κρεάτων δόγματα αὐτοῦ, ταῦτα ἐνθυμίζουσι εἰς ἡμᾶς τὰς Ἰνδικὰς ἀντιλήψεις (πρβ. Leopold von Schröder, *Pythagoras und die Inder*, Leipzig 1884). Ἐπειτα ἡ συχνὴ περιήγησις τούτου εἰς τὰς χώρας τῆς Βαβυλωνοῦ καὶ τῆς Αἰγύπτου, ἐξ ἧς λαμβάνει καὶ τὴν γνώσιν τῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης, συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς γνώμης ὅτι πλεῖστα θέματα δι' αὐτοὺς ἔρχονται ἐξ Ἀνατολῆς. Ὁ Gladisch (πρβ. *Einleit., in das Verständniss der Weltgesch.*, 2, 1841-1844) πιστεύει, ὅτι ἡ προσωκρατικὴ φιλοσοφία ἔχει ὡς πρότυπα τὰς διδασκαλίας πέντε χωρῶν τῆς ἀνατολῆς, ἥτοι ὁ Πυθαγόρας τὴν Σινικήν, ὁ Ἡράκλειτος τὴν Περσικήν, οἱ Ἐλεᾶται τὴν Ἰνδικήν, ὁ Ἐμπεδοκλῆς τὴν Αἰγυπτιακὴν καὶ ὁ Ἀναξαγόρας τὴν Ἰουδαϊκὴν. Ὁ Ἐγγελοσ ἐν *Gesch. d. Philos.* I σ. 171 καὶ ὁ Ritter, *Gesch. d. Philos.* I, σ. 135 κ.ἐξ. πιστεύουν ὅτι οἱ Ἑλληνες ἀντλοῦν καὶ αὐτὰς ἀκόμη τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν δοξασίας ἐκ Συρίας, Αἰγύπτου, Φοινίκης

κτλ.). Καθ' ἡμᾶς, τὰ κυριώτερα προβλήματα ἔχουν ἤδη ἐξ ἀρχῆς τεθῆ· ὁ ἀνθρώπινος νοῦς διαλογίζεται περὶ τῶν προβλημάτων τούτων καὶ ἡ ἱστορία τοῦ πνεύματος ἀναγράφει τὰς ἐκάστοτε συζητήσεις. Ἄς ἴδωμεν π.χ. τὰς περιόδους τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, ἀρχόμενοι ἐκ τῆς προκλαστικῆς ἐποχῆς· ἤτοι ἡ κοσμολογικὴ περίοδος τῶν Ἰωνίων φυσιολόγων ἐπαναλαμβάνεται κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 17ου αἰῶνος καὶ ἡ φιλοσοφία τοῦ ἀττικοῦ πνεύματος δύναται νὰ εὑρῇ εἰς τὴν περίοδον τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας τοῦ 18ου αἰῶνος τὸν πραγματικὸν αὐτῆς σύμμαχον· « προαισθανόμεθα», γράφει ὁ Bréhier, «ὅτι ἡ φιλοσοφία τῶν πρῶτων φυσιολόγων τῆς Ἰωνίας ἠδύνατο νὰ εἶναι ἐν νέον σχῆμα ἐνὸς πολὺ παλαιοῦ θέματος» (ἔ.ἀ. σ. 4). Ἐκεῖνο ὅμως, τὸ ὁποῖον προέχει ἐνταῦθα διὰ τοῦς Ἕλληνας τῆς Ἰωνίας δὲν εἶναι ἡ πρωτοτυπία εἰς τὰ συστήματα αὐτῶν, ἀλλ' ἡ διαμόρφωσις τῶν παραλαμβανομένων οὕτως, ὥστε καὶ ὁ πλέον ἐγκρατῆς ἱστορικὸς τοῦ πνεύματος δυσκόλως θὰ δύναται νὰ ἀνεύρῃ ἐν αὐτοῖς τὰ ἀρχικὰ αὐτῶν σπέρματα. Ἐπομένως δὲν δυνάμεθα νὰ ἀρχίζωμεν τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τοῦ βου αἰῶνος π.Χ. καὶ δὴ ἀρχόμενοι ἐκ τῆς ἑλληνικῆς.

Ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα θὰ πρέπει νὰ χωρήσῃ καὶ ἐπὶ τὴν διανόησιν τῆς ἀνατολῆς· ἐσχάτως Σέρβος ἱστορικὸς τῆς φιλοσοφίας ἀνεῦρεν ἀναλογίας τινὰς μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Σινικῆς φιλοσοφίας· τὰ πορίσματα αὐτοῦ ἔχουν δημοσιευθῆ σερβιστὶ ἐν τῇ ἐπιθεωρήσει Ziva Antika (Antiquité Vivante) 7 (1957) σ. 44-55· (πρβ. καὶ περίληψιν ἀγγλιστὶ αὐτόθι σ. 65· M. N. Duric: Some analogies between the hellenic and the chinese Philosophies. A contribution to the comparative history of philosophy). Ἐπειτα ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη τῶν ἀνατολιστῶν κομίζει ἐσχάτως σημαντικὰ εὐρήματα καὶ πρὸς τούτοις νέαι γλῶσσαι καὶ γραφαὶ τίθενται πρὸς μελέτην. Ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας, ἐκ τῶν πραγμάτων ὠθουμένη, θὰ ἀναγκασθῆ μοιραίως νὰ μεταθέσῃ τὸ ὄροσημον τῆς ἐνάρξεως αὐτῆς· καὶ οὕτως ἐρευνῶντες τὰ τῆς Ἀνατολῆς ἀσφαλέστερον θὰ προσδιορίζωμεν τὰ πρῶτα ἐπιτεύγματα τῆς «Ἑλληνικῆς Δύσεως». Εἶναι καιρὸς πλέον νὰ ὀμιλοῦμεν καὶ περὶ μιᾶς «προϊστορίας» τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας τῶν Ἑλλήνων· ἄξιον σημειώσεως τυγχάνει ὅτι καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἡ Ἀνατολὴ συνεισέφερε πλεῖστα ὅσα στοιχεῖα πρὸς δημιουργίαν τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλωτίνου. (Πρβ. Ch. Werner, La Philosophie Grecque, Paris 1946, σ. 9-10 καὶ Walter Kranz, Die Griech. Philos. σ. 20 κ.ἐξῆς· ἐπίσης ἰδὲ καὶ τὸ οἰκεῖον ἄρθρον «ἑλληνικὴ φιλοσοφία» τοῦ A. N. Ζούμπου ἐν «Πάπυρος-Larousse» τόμ. 6ος σ. 364-373).